

др Владан Јолџић
научни сарадник Института за криминологику
и социологику исцраживања

ЕКОЛОШКО ПРАВО — НУЖНОСТ И МОГУЋНОСТИ НЕГОВОГ ИЗУЧАВАЊА

Раг обрађује основна питања могућности формирања права живојне средине као саставног дела правне науке и позитивног законодавства:

— поширебу правног пристицања материји заштитне живојне средине;

— одређење предмета права живојне средине;

— могућности развоја систематизоване еколошко-правне заштите;

— оцртавање њених основних циљева;

— дефинисање сложеног методолошког апарата;

— елементе међународног права од значаја за развој права живојне средине, с посебним освртом на његов развој у СР Југославији;

— ослањајући се на претходно изложене елементе, пружа виђење аутора о минимуму корака које би морали да савладамо у развоју предмета права живојне средине, а истовремено и на нивоу позитивног права СР Југославије.

Кључне речи: *Право живојне средине. — Предмет права живојне средине. — Методи права живојне средине. — Циљеви права живојне средине. — Међународно-правни елементи права живојне средине. — Унутарње-правни елементи права живојне средине. — Систематика права живојне средине. — Могућности развоја.*

I. О ИМЕНУ ПРЕДМЕТА

Улазећи у проблематику развоја еколошког права, као и његовог сагледавања као интегралног дела свеобухватне правне науке, који заслужује паралелно наставно и научно изучавање, морамо да нагласимо како је реч о предмету коме је већ посвећена

пажња на низу универзитета. Примера ради: Berkeley University of California, Hague Academy of International Law, Laicaster University, Московски универзитет, United Nations University — Hague и другим. При том, изучавајући сегменте и тежећи формирању целине предмета, бројни правници указују на потребу његовог паралелног научног и практичког развоја и сложеност проблема, која се исказује чак и у самом одређењу имена предмета, односно, правне гране у настајању. Међу првима који посвећује пуну пажњу проблематици је проф. Славољуб Поповић, који размишља о томе још 1975, (1) те 1980. године, (2) говорећи о томе пре и идући даље од онога што је изложио Despaux, (3) који указује само на логичку различитост истовремено појмова и објеката правног третмана: приroda и животна средина. Идеја развоја посебне правне гране свој пуну замах добија крајем осамдесетих година. Тако, њени заговорници постају Јаковљев и Петров. При том, што је карактеристично за посматрано време, не само у Русији, ни они а ни други правници нису пружили ни кроки опште дефиниције еколошких вредности, посматраних с правне тачке гледишта, па тиме ни објеката третмана од стране еколошког права. Сасвим супротно — истакли су потребу његовог формирања, уз наглашавање да се стичу услови барем за такав покушај, позивајући се на ширу светску, махом *неправничку* литературу. (4)

Говорећи, с различитих аспеката, о проблематици правног третмана еколошких вредности, бројни страни аутори паралелно користе изразе еколошко (Ecology Law) и право животне средине (Environmental Law). Истовремено све више преовлађује схватање да „не треба бркати еколошко... с правом животне средине, његовим конститутивним облицима, који регулишу однос, како човека појединца, тако и правних лица, спрам различитих материјалних вредности и процеса, који у *својој укућности* чине велики а битан део *еколошког система*. И то га регулишу с тачно одређеним циљем очувања ових вредности, управо зарад њиховог значаја за човека.” (5) То и поред тога што се могу у многа преклапати.

(1) Види ближе: проф. др Славољуб Поповић, *Заштитна вода и ваздуха од загађивања*, стр. 13 и даље, Стручна књига, Београд, 1975.

(2) Проф. др Славољуб Поповић, *О праву заштитне животне средине или о еколошком праву*, Зборник Правног факултета у Новом Саду, 1980.

(3) Despaux M., *Droit de l'environnement*, p. XII, 1980.

(4) В. Н. Јаковљев, *Изградња еколошког права и др.*, В. В. Петров, *Концепција еколошког права*, Округли сто Московског универзитета, *Концепција еколошког права*. О реченоме види ближе: *Весник Московског универзитета* бр. 5/1987. нарочито стр. 42-45 и 34-39.

(5) Види ближе: Guillermo J. Cano, *Trends in International Environmental Law with Particular Reference to the Western Hemisphere*: p. 401 и 402 књиге: „*The Future of the International Law of the Environment*” *Hague Academy of International Law and United Nations University, Hague 1984.*

Наиме, право животне средине тек је део целине еколошког права, што се често пропушта да уочи. Ово нарочито истичу посленици Berkeley University (6) али све чешће и правници Европе. При том се већ десетак година истиче да посматрана грана права регулише различите облике *еколошког односа*, те да је то њена основна карактеристика, као правне гране у развоју. (7) Ми такође сматрамо да је појам *еколошко право* шири, те да у себи садржи и појам права животне средине (Environmental Law), регулишући разноврсне облике еколошког односа. Међутим, у правним текстовима југословенских аутора могу се срести и супротни, мада необразложени приступи, исказани једноставном употребом термина: право животне средине. Из тог разлога задржимо се за тренутак на изразима *environment* — животна средина и *ecos*, с обзиром на значај изворнога схватања њиховога значења. У томе ће нам помоћи The International Webster New Encyclopedic Dictionary of the English Language. (8)

Поједини наши правници *екос* схватају искључиво као животну средину у њеном ужем лексичком значењу, то јест *environment*. Отуда и Environmental Law као еколошко или право животне средине, дакле: синониме. Али ово схватање није потпуно, па самим тим ни исправно. The International Webster New Encyclopedic Dictionary of the English Language, дословце каже: „Животна средина — сви физички, социјални и културни фактори и услови од утицаја на постојање или развој организма или асамблеје организама”. (9) Јасно, фактори исказани на *дефинисаном њпросјору* постојања посматраног организма или заједнице. А појам *ecology* објашњава као име мултидисциплинарне науке која студира релације између организама и *њошјалног окружења*, живог и неживог. Такође и као грану социологије повезану с хуманом популацијом, њеним свеукупним окружењем, просторном дистрибуцијом и резултујућим културним карактеристикама. (10) Дакле, екологија се бави укуп-

(6) Шта више, они већ дужи низ година издају и часопис који се бави посматраном материјом, а управо користе израз еколошко право. Види ближе: *Ecology Law Quarterly: Boalt Hall School of Law, University of California at Berkeley* (ISSN 0046-1121).

(7) Како то каже Jonson Tautenberg, у свом тексту: *The International Law — Some Basic Viewpoints* у књизи *The Future of the International Law of the Environment*; p. 233-237; *Hague Academy of International Law and United Nations University, Hague, 1984*.

(8) Урађен од стране The English Institute of America, из Чикага, а објављен 1973. од стране Tabor House, New York.

(9) „Environment — All the physical, social and cultural factors and conditions influencing the existence or development of an organism or assarablage of organisms”, *ibid*: p. 329.

(10) *Ecology: multidisciplinary science... that studies the relationships between organisms and their total environment, both animate and inanimate. Also the branch of sociology concerned with human populations, their environment, spatial distribution, and resulting cultural patterns, at cetera, Ibid*; p. 312.

ним међуодносима свега живог и неживог у њиховом тоталу, као својим предметом. (11)

Појам *екос* потиче од старогрчке речи *oikos* — кућа, станиште. Полазећи од њега модерна екологија *екос* дефинише као целовито биће: свеукупност живог и неживог на планети у сталној интеракцији. (12) Дакле, овај појам превазилази животну средину (*environment*), како просторном тако и садржајном, те функционалном обимношћу. Као такав прихваћен је и од других научних грана, међу којима и од стране права (13) мада не и разрађиван.

Из дотичних дефиниција логично следи да *Ecology Law* јесте право које регулише питања свих фактора и услова од утицаја на постојање или развој организама или асамблеје организама (у шта, јасно, спадају човек и хумана заједница), као и очување, како њиховог парцијалног станишта, тако и тоталног *екос*-а. Право животне средине, насупрот томе, бави се просторно дефинисаним окружењем и не тоталом међуодноса живог и неживог. Отуда је, логички, ужи појам. Из тог разлога управо посматрајући стално растући и ослажњавајући еколошки однос, ми користимо израз еколошко право, имајући у виду да, што се често пропушта да уочи, различити облици права животне средине, сваки својим резултатима, чине конститутивне елементе свеукупног еколошког права.

II. О ПОТРЕБИ ПРАВНОГ ПРИСТУПА ПРОБЛЕМИМА ЗАШТИТЕ ЕКОЛОШКИХ ВРЕДНОСТИ

1. Увод

Размишљајући о еколошком праву у актуелном тренутку, мислимо да је неопходно, ради целовитог сагледавања предмета о коме говоримо, ићи извесним редоследом, уз усмеравање наше пажње на два његова допуњујућа градивна елемента: онај исказан на нивоу међународног права, као и кроз унутарње право суверених држава.

Како еколошко право има разлоге своје појаве и развоја, основу на којој се исказује и напредује, логику и методе формирања и делања свога бића, као и циљеве којима тежи, то је јасно да их морамо уочити и макар рудиментарно објаснити.

(11) Hans Magnus Enzensberger, *Кријивика њолицичке еколозије, Марксизам у свешћу*, бр. 9/1974. стр. 157.

(12) Како је то још Хекел казао у својој *Historia Naturae*.

(13) Примера ради, види ближе: Blecher Sammel, *A Overview of International Environmental regulation; Ecology Law Quarterly*". No 1/1972. p. 1-90, а у југословенској правној науци: проф. др Славољуб Поповић, *Заштитица вода и ваздуха од загађивања*, стр. 13, Стручна књига, Београд, 1975.

2. О еколошким вредностима као предмету научног посматрања

Проучавајући свеукупност еколошких односа и процеса екологија је морала претходно да сагледа које су то основне вредности што чине *екос* и омогућавају постојање еколошких процеса као трајног и обновљивог следа догађаја, те тиме формирају живот какав познајемо. И то је, убрзо по свом настанку учинила.

Служећи се анализом, као методом науке уопште, екологија је као основне вредности, *групне објекте* који се испољавају као елементи укупног предмета њеног проучавања, навела: воде и водотокове, земљиште, ваздух и живи свет. Такође и енергију. С обзиром на значај свих облика њеног испољавања за процесе у живој и неживој природи. Учинивши то отворила је себи врата за ужа а продубљена истраживања. Унутар сваког од њих настоји да утврди односе који постоје у конкретно одређеном предмету, и тежи да сагледа правилност ових односа што се јављају унутар уже одређених предмета проучавања, као и границе дејстава која неће изазивати штетне последице на посматрани део *екос-а*, а тиме ни на његову целину. Управо тиме дала је задатак, али и пружила основу праву у његовом развоју и дејству. Учинила је то с обзиром на стално растући утицај човека на свеукупну неживу и живу природу. Утицај који се често исказује као погубан, самим тим што за многе његове аспекте природа не поседује могућност безболне компензације. Отуда сада човек као свесно друштвено биће, управо својом друштвеном организацијом, мора ове утицаје да контролише, боље речено: спроводи их, коригује или спречава. Основно средство за то јесте право, управо створено зарад свеукупне а свесне друштвене организованости. И то право као средство регулација овога понашања, али и спречавања нежељеног у њему.

3. О логици правног приступа материји заштите животне средине

Енормни развој привредно енергетских капацитета, усложњавање технолошких токова и из тога проистекло стално растуће оптерећење животне средине, учинило је да је неизбежно поштовање од науке указане истине да је свеукупно људско друштво са животном средином, у њеном тоталу, у међузависној целини. Таквој којој, па тиме и себи, управо својом вољом можемо допринети или наудити. Задатак је науке да пружи пуни допринос не само развоју већ и заживљавању ових знања. Али њихово оживотворење није могуће без ширег друштвеног усвајања. Ово, пак, захтева адекватну организованост држава, овом циљу оријентисаног.

Морамо бити свесни да је водиља понашања човека свест, а она не мора бити увек оријентисана на поштовање природних и

друштвених законитости и потреба. Отуда свака људска заједница има потребу да успостави правила понашања, а да би се ове природне и друштвене законитости развоја, које оно осећа као своје потребе и нужност, испоштоале у што већој мери. Другим речима, да изгради систем норми — ПРАВО. Отуда је на правницима обавеза паралелног развоја научног и на њему базираног практичног приступа томе задатку. Таквог чији финални резултати морају да се испоље у изградњи комплекса реалних — примењивих норми, што ће уређивати жељени и инкриминисати и санкционисати нежељени однос субјеката права ка свеукупноме *екос-у*, свакоме његовом елементу с којим је људско друштво у очитој интеракцији. Овакво сагледавање проблема захтева два међусобно нераскидиво везана нивоа приступа материји: опште-теоријски, али и рационално-практички.

Развијајући право, човек се руководио и руководи стварношћу — потребама које она намеће. Тако је током времена, управо редоследом растућих нужности, развио бројне гране права. Њиховом појавом и осложавањем схватио је да све оне, иако међусобно у много чему различите, имају заједничке именитеље и да се могу објаснити неким општим ставовима и закључцима, ширим од сазнања везаних за сваку од ових грана понаособ. Развила се правна наука. Њен развој, са своје стране, допринео је да људско друштво сваки од односа: грађанскоправни, облигациони, управно-правни... посматра садржајније, а тиме и квалитетније уреди. Појавила се повратна спрега између законодавства и правне науке. Развој права почео је да тече на три нивоа: општем — теоријско-правном, те на плану изучавања оствареног у праву, са а) историјско-правног али и б) позитивно-правног аспекта.

Треће подручје права, оно што чини да оно није статичка већ динамичка бит, јесте подручје жељеног — онога што би, с обзиром на растуће потребе друштва, у праву ваљало да буде. Ово је подручје најдиректније везано за потребе друштва као целине, проишле из његовог развоја — како појединих му елемената, тако и развоја уопште.

Приступајући, у актуелном тренутку, проблематици заштите и унапређивања човековог односа према елементима *екос-а*, мислимо да истој овај пут ваља прићи продубљено, јер сматрамо да су за то сазрели сви услови — а исказала се и снажна потреба. И то управо разматрајући наш предмет на сва три нивоа: 1. општем, теоријско-правном; 2. нивоу остареног у праву, и 3. разматрајући жељено, имајући у виду стварност конкретног — југословенског друштва и његово место у светској заједници.

Јасно, разматрати сложено питање жељеног у правној заштити екоса води нас кроз три фазе размишљања: 1. уочавању правно

постојећег, тиме и могућег у његовој систематизацији; 2. формирању методолошког апарата примереног задатку, и 3. правилно сагледавши питања и одговоре произашле из претходних фаза, указивању на неопходне кључне кораке у заштити еколошких вредности.

III. ДЕФИНИСАЊЕ ЕЛЕМЕНАТА НЕОПХОДНИХ ПОСТОЈАЊУ ЕКОЛОШКОГ ПРАВА

1. О предмету еколошко правне заштите

Свако људско друштво, користећи природне ресурсе, преграђујући природу, развијајући се, временом је уочило да у тим процесима морају бити поштована одређена правила природе, а истовремено, да због њих морају бити доношена све прецизнија друштвена правила понашања, да би се ови процеси несметано одвијали. У таквој ситуацији правници су почели да размишљају о томе да, када се говори о: производњи, (14) коришћењу вода и водотокова, (15) шума или обрадивог земљишта, исте процесе ваља што прецизније регулисати. Али не само регулисати их тако да се сваки од њих одвија на за себе најбољи могући начин, већ да један другог не ометају.

Временом се искристалисало сазнање да ће се то најбоље постићи уколико се сваки од поменутих процеса буде одвијао са што мање негативних утицаја на своју околину, односно, ако је икако могуће, доприносећи њеном очувању и унапређењу. Из тог разлога, нормативно посебно и детаљно регулишући различите области живота: производњу хране, енергије, саобраћаја, градњу... савремена људска друштва, унутар ових скупова норми, формирају и она правила уперена на заштиту и унапређење елемената *екос-а*. Доносе их како унутар својих суверених правних система, тако, јер се за то исказала потреба, и међусобно се договарајући око решавања бројних заједничких питања. Ова је међународна сарадња последњих пар деценија доживела изразити развој, о чему сведоче бројне конвенције проблематици посвећене, привлачећи све већу пажњу јавности. Отуда је разумљиво да се сада многе интелектуалне снаге окрећу питањима заштите и унапређивања *екос-а*, и то

---

(14) Поповић др Славољуб у свом раду *Правни аспекти односа енергетике и заштите човекове средине*, поднетом на међународном научном скупу *Renewable Energy Sources*, у Опатији 18-21. IV 1990.

(15) Што је тема коју је доста детаљно проучио Dose dr Ulrich, чији чланак посвећен овом проблему *Заштита вода и иречишћавање оштадних вода у СР Немачкој*, је пренео и часопис „Комуна” у бр. 1/1972.

по најпре оним везаним за подручје међународне сарадње. (16) У почетку, те норме аутохтоних, али и система међународног права, представљају само додатак правним целинама чији основни предмет и циљ формирања није заштита еко система, већ регулација у: саобраћају, енергетици или на ком другом плану. Али, својим настанком у извесној мери доприносе његовој заштити, управо са тих аспеката. Испрва, те су норме овом циљу само делимично прилагођене али не и сасвим уподобљене. Као норме саобраћајног, права градње и других правних грана, оне су *еколоџизиране*. То значи да својом суштином (бићем) дотичне норме превасходно решавају *какав друџи* а не еколошки проблем. Решавајући га, *истовремено* пружају и изванредан еколошки допринос. Тиме је отворен пут стварању чисто еколошких норми.

Посматрајући однос човека и животне средине, сви позитивно-правни системи задњих пар деценија схватају да за његову регулацију ни издалека нису довољни скупови већ постојећих еколоџизираних норми. Ова недовољност проистиче, у основи, из два разлога: први јесте уска везаност за предмет припадајућој грани права. Друга, из овог проистекла, непокривеност многих облика еколошког односа, или њихова недовољна правна покривеност, како на плану државног, тако и међународног права. Отуда је започет процес доношења правних норми чији је основни, а најчешће једини предмет, нека од области заштите човекове животне средине. На пример: заштита ваздуха, заштита вода, заштита елемената биоценозе. Сваки од ових објеката третира се, у основи, са заједничким циљем, регулацијом адекватног односа спрам: елемената природног окружења квалитета живота, и очувања здравља људи. (17) Потребом изазвана, ова се регулатива развијала паралелно унутар националних законодавстава и међународног права. На овом другом — вишем нивоу, могли би рећи, у далеко вишем и свеобухватнијем нивоу него ли у већини суверених држава. У Југославији овај се процес, тако очигледно повезан с развојем међународног права, нарочито убрзано развија од 1973. године. (18) На међународном нивоу основни постулат регулације еколошког

---

(16) О овоме у Југославији, већ почетком седамдесетих година својим радовима говоре: Џагој др Стојан, *Правна заштитна околине у вези коришћења нуклеарне енерџије*, Гледшта бр. 7-8/1970, стр. 39, и Фелеш др Момчило, *Међународна сарадња у области заштите животне средине, Човек, друштво, животна средина*, САНУ, Београд, 1981.

(17) Како то примењује Ламарк. Види ближе: *La technique juridique de protection de l' environnement*; p. 772-789, Oxford, 1977.

(18) У вези реченог види шире у књизи др Владан Јолџић, Гордана Милићевић, *Животна средина и међународни уговори од значаја за Савезну Републику Југославију*, стр. 8, 9 и 17, 25, Савезно министарство за развој, науку и животну средину, Београд, 1995.

односа, од 1984. године, заснован је на принципу (19) *Sic utere tuo ut alienum non laedas* (користи своје добро тако да не повредиш суседа), његовом уградом у члан 194. Конвенције поморског права. (20)

Остварујући, развијајући разнородне делатности, преко њих утичући на околину, човек, у суштини, ступа у односе с њом — вредностима што је чине. Другим речима, остварује еколошки однос, у свој његовој сложености. Задатак је правних норми да сва подручја тог развијајућег еколошког односа уреде на, за човекову околину, а тиме и људско друштво у целини, најквалитетнији начин. И оне то чине у све већем обиму. Па тако поступа и југословенско друштво-држава. Отуда, можемо рећи да већ постоји, мада још увек несистематизовано, нити као целина, позитивно еколошко право. И то на два нивоа: као растући саставни део међународног права и унутар важећег права Југославије. Мада ни у једном од докумената који третирају поједина питања еколошког односа то није речено *explicite*, њиховом пажљивом анализом лако је утврдити да је и у југословенском позитивном законодавству уграђен принцип *Sic utere tuo ut alienum non laedas*. И то много раније него ли у Конвенцији поморског права.

2. Могућност развоја систематизоване еколошко-правне заштите

Размишљајући о могућности развоја систематизоване еколошко-правне заштите, говорећи о заштити *екос*-а, очито је да у организованом друштву основну улогу у остваривању овог задатка имају разни правни механизми и инструменти. Јасно је да механизми морају бити законима установљени и по њиховом основу организовани. Инструменти јесу: правна начела, норме и обичајне норме. Такође је јасно да се правна начела морају налазити у згради правне заштите човекове околине, попут њеног темеља, омогућавајући формирање квалитетних норми. Правни обичаји такође имају своје место, покривајући својим постојањем она питања што нису до краја разјашњена законским и подзаконским нормама. Са друге стране они су уграђени и у међународно право животне средине (*international Environmental Law*). Отуда у већем броју конвенција које третирају поједине објекте што у својој укупности чине *екос*, ови обичаји јесу уграђени, из ког разлога их Устав Савезне Републике Југославије, својим чланом 16. усваја и као део позитивног права СРЈ.

Чињеница је да је еколошко право грана позитивног законодавства у развоју. Грана самим тим што је задњих двадесет година

(19) Познатог нам још из римског права.

(20) *Ibid*, p. 7.

у нас донето мноштво законских и подзаконских текстова посвећених каквом проблему заштите *екос-а*, а у задње време очит је покушај развоја њихове систематизације, што управо и јесте основни услов стварања ове нове гране законодавства.

У СР Југославији скуп правних норми у области заштите и унапређивања животне средине чини велики број закона (преко 150) као и подзаконских прописа (више од 100) који говоре о: просторном и урбанистичком планирању, заштити од јонизујућих зрачења, здравственој исправности животних намирница, заштити становништва од заразних болести, промету лекова, заштити вода и ваздуха, биља и животиња, промету отрова, производњи и промету опојних дрога, промету и превозу експлозивних и опасних материја, културним добрима, шумама, буци, заштити природе, националним парковима, прикупљању и коришћењу отпадака итд. (21)

На савезном нивоу су посебним законима уређене одређене области заштите животне средине међу којима су: режим вода од интереса за целу земљу и међудржавних вода, хидрометеоролошки послови од интереса за целу земљу, превоз опасних материја, промет експлозивних материја и отрова, средства за заштиту биља, заштита од јонизујућег зрачења, производња опојних дрога, заштита становништва од заразних болести које угрожавају целу земљу; производња и промет лекова, заштита животиња од заразних болести, заштита биља од болести и штеточина кад угрожавају целу земљу и др.

У Републици Србији донет је Закон о заштити животне средине, с одговарајућим бројем подзаконских аката, а у Црној Гори се припрема закон о заштити животне средине.

Овome треба додати и 51 закон, односно уредбу са законском снагом, о ратификацији, којима је Југославија преузела бројне међународне обавезе на том плану. Спровођење обавеза из дотичних међународних уговора обезбеђује се кроз домаће законодавство: савезне и републичке прописе.

Заједничка нит свих ових норми јесте да регулишу однос, како човека појединца, тако и правних лица, спрам различитих материјалних вредности и процеса који у својој укупности чине битан део еколошког система. И то га регулишу с тачно дефинисаним циљем очувања и унапређивања ових вредности. Управо

---

(21) О овоме види нарочито стр. 5-17 књиге: др Владан Јолчић, Гордана Миљиневић, *Уставно правне основе заштите животне средине у Савезној Републици Југославији*, Савезно министарство за науку, развој и животну средину, Београд, 1995.

зарад њиховог значаја за човека. (22) У тој се тежњи огледа његов квалитет.

Истовремено са формирањем масе законских и подзаконских текстова посвећених заштити елемената *екос-а*, еколошко право зачело је свој развој и као грана правне науке. Зачело бројним научним радовима посвећеним истим оним питањима што их је законодавство морало да решава, а јесте уз њихову помоћ успева-ло, убрзавајући овај процес напорима у развијању логике еколошко-законске систематизације, шта више, учествујући у њеном развоју. Отуда сада основано можемо рећи како је еколошко право зачело свој паралелан пут: као законодавна али и научна грана. (23) Јасно, пут којим ће морати да уложи много труда, ослањајући се како на правну логику, тако и знања већ постојећих грана правне науке. Ово поготову што пружање одговора, разрешавање већине правно-еколошких питања, тражи мултидисциплинарни приступ. Самим тим је једино исправно еколошко право развијати као мултидисциплинарну грану правне науке. Значи, на сличан начин како је својевремено развијана криминологија — на бази материјалног и процесног кривичног права, правне психологије, психопатологије, криминалистике, социологије, социоекономије... Јасно, еколошко право у свом изучавању предмета: еколошког односа у његовој укупности, а с циљем оплемењавања, ослањаће се, пре свега на: уставно, управно, међународно јавно, међународно приватно, грађанско и казнено право. На њих управо зато што су ове гране, свака са свог аспекта, пружале допринос разрешавању појединих или чак и група еколошких проблема. И то како кроз њихова научна разматрања, тако и формирајући норме намењене њиховом уже одређеном третману.

У досадашњем развоју еколошко правне материје, па тако и унутар Југославије, јасно је истакнуто да су основни елементи *екос-а* добра од општег интереса. (24) Уочено је, посредно али и начелно, да је човекова околина друштвена својина, али својина садашњих и будућих генерација, за коју су значајни економски односи, „те да се, узимајући у обзир овакву правну подлогу, лако издваја човеково право на здраву животну средину. (25) При том се указује на чињеницу да се потпора овоме праву формира важећим прописима суверених држава, које је могуће класификовати

(22) Како то истиче Guillermo J. Сапо у поменутој књизи, стр. 402.

(23) О овоме види шире: Јолцић Владан, *О пошребима развоја еколошког права као гране правне науке и јединствености дела позитивног права Југославије* — пленарно предавање на научном скупу САНУ: „Улога науке у заштити и унапређивању животне средине у СР Србији“, одржано 17. 5. 1988.

(24) О томе види, примера ради, чл. 85-87. и 192. Устава СФРЈ из 1974.

(25) Расправе, Свеска XII, стр. 103, САЗУ, Љубљана, 1981.

у четири групе: а) оне који успостављају основе друштва државе и права човека, међу којима и на „здрав живот” (26) у здравој животној средини, институционализујући их уставима (27); б) који уређују однос према материјалним вредностима, међу којима истакнуто место заузимају „елементи природе”, (28) а посебно „ваздух и вода”, (29) в) права човека у друштвеној репродукцији, (30) и г) који се баве питањима права, дужности и поступака, са аспекта управног и њему спорног права. (31)

Многи проблеми заштите и унапређивања екоса којима се бави међународно, као и позитивно право суверених држава ако не и њихов претежни део, представљају продукт технолошко-економског, (32) демографског (33) и урбаног развоја људске заједнице, исказаног у задњих неколико деценија. Њихова карактеристика, од основног значаја управо за правни приступ овој проблематици, јесте брзина и сложеност јављања. (34)

Право у многоме јесте искуствена наука која се темељи на дужевременом сазнању појава и процеса које третира. Овом третману приступа законима логике. Међутим, човекова животна средина, еколошки односи са њом повезани, сви његови елементи у својој сложености и брзини развојности, више не допуштају лагани искуствени пут развоја норми што ће га регулисати. Постоји општа потреба за промптним решавањем свакога од проблема што се појави, а у суштини представља део укупног еколошког односа. Неки од ових проблема, очито је, траже у својој регулацији веће, а неки мање учешће других наука. Њихову помоћ праву да би оно, на најпромптнији могући начин, сагледало овај однос какав јесте и какав би могао да буде, те да га сагласно томе регулише. Отуда је јасно да се сваком од њих мора прићи свесно, плански и логично.

(26) Lamarck, *op. cit.*, стр. 772-789.

(27) Види ближе чл. 52. Устава СРЈ.

(28) Paure J., *Les parcs naturels regionaux en France, Grenoble*, 1979, p. 10-11.

(29) Despaux: *Droit de l'environnement*, 1980, p. 12.

(30) Александар Александровић Транин, *Охрана окружаоног среди: проблеми развоја буржоаског права*, Академичка наука СССР, 1987, стр. 83.

(31) Види о томе више: др Владан Јолчић: *Улога правне науке и законодавства у заштити и унапређивању животне средине*, Уставност и законитост, бр. 2/1990, стр. 34. и књига *Еколошки криминалистеи у праву и стварности*, стр. 110, Београд, 1995.

(32) У вези технолошко-економског развоја као једног од главних узрока загађивања човекове средине врло илустративно говори материјал *Development et environment — theme V*, конференције Уједињених нација посвећене човековој околини, одржаној у Стокхолму 1972. године.

(33) Који проблем врло квалитетно одређује Meadows у својој књизи *Границе распада*, објављеној и код нас 1974. године у Загребу.

(34) Шахназаров, *Куд идеи човечесиво?*, Москва, 1985.

Да се морају користити научни методи свесног, планског стварања права. Исти они методи којима се формирају норме од раније познатих грана права — дакле методама права уопште. (35) Отуда многе државе управо тако поступају већ деценијама, идући од третмана објеката појединачно ка њиховом сагледавању по врсти, регулишући пожељне односе према њима прво законским актима а потом чак и уставима. Примери ових уставних еколошких норми су: члан 163. Устава СФРЈ из 1963; чланови 85, 86, 192. и 210. Устава СФРЈ из 1974; Основни закон Савезне Републике Немачке, његова редакција од 18. марта 1971. године, која успоставља надлежност Федерације у области заштите: фауне, флоре и ваздуха; члан 24. Устава Швајцарске из 1974, редакција из 1976, који проглашава да „Влада може применити решења спрам лова, риболова или заштите природе и животне средине”; Устав СРЈ, чланови 52, 77. и други.

Хронолошки гледано, прво је дошло до формирања правних творевина којима су третирано конкретни национални паркови, а потом и национални паркови уопште. Примери су, закон посвећен првом националном парку: Yellowstone — САД 1872, парковима: у Канади 1887, у Мексику 1889, у Британији 1895, Швајцарској 1909, Италији 1922. (36) Ове правне творевине касније доживљавају стално усавршавање и то у два правца: а) ка квалитетнијем дефинисању објеката заштите, и в) потпунијем и јаснијем одређењу носилаца обавеза ове заштите. Отуда, примера ради, данас САД поседују Службу националних паркова Савезне администрације, која у својим пословима сарађује са Environmental Protection Agency, а Британија Административни савет, „састављен од представника Владе и локалних власти.” (37)

Други по реду објект који доживљава правну заштиту јесу воде. Ова се заштита нарочито интензивно развија у другој половини XX века. Међу производима овога времена ваља пре свих поменути законе из САД: Закон о загађености вода (из 1961), допуњен Закон о чистоћи вода (1965), Закон о успостављању чистих вода (из 1966), а такође и Закон о борби са загађеним водама. Француска доноси Закон о заштити вода, 16. новембра 1964. Њиме се, први пут у једној европској држави, уводи детаљно дефинисано право (префекта) да се ограничи или обустави она продукција, или примена технологије, која производи недозвољена загађења. Сличан закон: Закон о заштити вода (38) Италија формира тек 1976. године. Његов значај се огледа у томе да он по први пут врши

(35) О реченом види шире: Радомир Лукић, *Међодржавна права*.

(36) Види шире: Шапошњиков Ј. К., *La protection de la nature et les nationaux dans le monde, Documentation Française*, N 3224, p. 4, 1975.

(37) Види ближе: *Parcs naturels et nationaux d'Europe*, N 55, 1977, p. 58.

(38) Познат и као *Закон Мерли*.

системаџизацију законодавства, истина намењеног искључиво третирању вода. Па тако сада једним текстом Италија третира: површинске, подземне, речне и морске воде, акумулације и изворишта, као и све изворе могућег им загађивања. Тиме су у Италији (по основу члана 26. Закона) замењени сви ранији појединачни законски текстови који су третирали воде.

Савезна Република Немачка поступала је слично. Дужи низ година водне ресурсе третира фрагментарно: Законом о водним путевима (из 1968), Законом о процишћавању текућих вода (из 1975) и Законом о водним газдинствима (из 1976), да би тек 1981. г. донела јединствен Закон о текућим водама. (39)

Законодавство у области заштите ваздуха развија се у новије време. Тако Италија доноси Закон о борби са загађеним ваздухом 1966, САД Закон о чистом ваздуху 1970, а Јапан Закон о контроли атмосфере тек 1974. године.

Законодавна материја која формира заштиту од опасних хемијских технологија и производа још је млађа. Тако Француска целовит Закон о производњи и продаји опасних хемијских производа доноси тек 1977, а Швајцарска 1981. године.

Сви ови закони временом су праћени све бројнијим подзаконским актима, којима су дефинисани: извори загађивања, границе дозвољеног загађења и установљене обавезе формирања катастарга загађивача. У појединима од њих, као на пример канадском Закону о чистом ваздуху (из 1971) ишло се и шире. Формулисани су такозвани *сџандарди загађења*: а) допуштени, б) допуштени и пожељни, и в) нивои загађења против којих се аутоматски предузимају позитивним законодавством дефинисане мере. (40)

Законодавци постепено уочавају да је потребно да се формирају и извори средстава из којих ће се извршити надокнада штета нанетих загађењем. Долази до формирања принципа „загађивач плаћа” на нивоу државе Конектикат, да би га САД подигле на федерални ниво Законом о чистом ваздуху 1970. године. Данас је он широко усвојен у свету.

Крај шездесетих година време је започињања првих корака увођења института еколошке експертизе, кроз формулацију *Environmental Impact Statement*, унутар *U. S. A. National Environmental Policy Act*. (41) Тиме је уведена процедура формирања оцене утицаја људских делатности, пре свега преко привредних пројеката, на животну средину, укључивши и процене њихових могућих негатив-

(39) Види ближе: *Environmental Science and Technology*, No. 9, p. 977, Year, 1981.

(40) Што је у Канади дефинисано чланом 4. поменутог Закона.

(41) Publ. L. 91-190., 83 Stat. 852, Codified at 42 U.S.C 4331.

них дејстава, као и погодних им алтернатива. Овај принцип врло брзо усвајају Европске земље — Италија 1971, (42) Шведска 1975. (43)

Ово време карактерише буђење свести да је потребно правним средствима дефинисати, не само заштиту појединачних елемената животне средине, већ националну политику њене заштите као целине. Отуда САД 1969. године доносе *National Environmental Policy Act*, с којим потом усклађују све потоње законе намењене заштити еколошких вредности. Овај потез исте године следи Шведска, доношењем Закона о заштити животне средине, Савезна Република Немачка 1976. године (доношењем Закона о заштити природе и бризи о земљишту, (44) а потом и бројне друге државе. Формирањем поменутих закона принципи: загађивач плаћа и процене утицаја постају саставни део националних правних политика заштита животне средине. Ово је од велике важности јер тиме еколошко право, као појава у зачетку, добија своје прве опште прихваћене принципе. Међутим, оно још увек не добија своју систематизацију. Недостаје уочавање заједничких карактеристика свих посматраних објеката регулације жељеног правног односа. Можда управо из разлога дубоког субспецијалистичког посматрања сваког од њих појединачно. Но то нас не спречава да их посматрамо као целовиту масу.

Глобално сагледавање свих анализираних правних творевина води нас ка неким заједничким закључцима.

Прво. Успостављено је више објеката регулативе.

Друго. Право је дошло до фазе када регулише опште елементе односа ка елементима животне средине појединачно: ваздуху, водама и тако даље.

Треће. Примењују се традиционални методи регулације: административног, грађанског, уговорног права (нпр.: на међудржавном и међународном нивоу).

Четврто. Законодавства формирају и законе и подзаконске акте намењене еколошко-правним задацима.

Пето. Све ово се одиграва паралелно на међународном и националном нивоу развоја законодавства.

Шесто. Истовремено тече и процес адаптације постојећег законодавства: грађанског, привредног, саобраћајног, казненог.

---

(42) Декретом Председника Републике No 32 од 15. априла 1971. године, а у вези загађења ваздуха.

(43) Новелацијом Закона о заштити животне средине, из 1969, којом регулише однос према „челичанама, енерганима и другим привредним објектима“.

(44) 20. децембра 1976. Види ближе: *Bundesgesetzblatt*, T.I. N. 147, S 3574-3582.

Седмо. Формиране норме могу се, по својим карактеристикама, да класификују „у две категорије: а) превентивне, и в) репресивне”. (45)

Осмо. Заједничка карактеристика свих ових правних творевина јесте да пружају основе жељеном третману елемената екоса — самом чињеницом да имају за свој објект регулације поједине или чак групе ових елемената.

Закључци које смо формирали важе и за Југославију.

Мишљења смо да нам учињени кораци у заштити екос-а и до сада остварени закључци, пружају могућност формирања далеко обухватнијег правног погледа на његову могућу заштиту, од оног који данас постоји. Шта више дају нам *личну слободу* да такав поглед о могућем целовитом еколошко правном развоју и формирамо, додајући му оне сепарате за које сматрамо да су сазрели да се посматрају као његови конститутивни елементи.

Имајући у виду чињеницу да право на све обимнији и сложенији начин регулише, мада ове чињенице тек постаје свесно, развијајући интеракцијски однос човека и *свеукупног екоса*, да га регулише као посебно структуриран предмет, у свој његовој сложености, чинећи то са јасно дефинисаним циљем заједничким свим елементима што формирају овај однос: „и однос према водама, према: шумама, рудном благу, ваздуху, обрадивом земљишту”, а да то остварује сложеним, научним методама права”, којима се оно оваплодава и изучава, јасно је да можемо говорити о новој — грани правне науке у повоју: еколошком праву. И, обзиром да се оно бави правно-еколошком проблематиком уопште, али, и пре свега, конкретном проблематиком унутар постојећих друштвено-правних заједница, *сматрамо да већ сада можемо говорити о еколошком праву*, и то *као делу правне науке и законодавства савремених друштвава, али и међународне заједнице*. Јасно, дозволићу себи конституисање тог појма, и о Еколошком праву Југославије.

Правни системи су еколошгизирани и еколошке норме доносили онда када би се указала потреба за правним третманом неког конкретног питања. Доносили их појединачно или унутар каквих нормативних целина. Овим путем ишло је и југословенско законодавство. У почетном периоду развоја, док је норми које третирају еколошку проблематику било релативно мало, између њих се није могла назрети заједничка веза, али, мислимо да је то данас могуће.

Сматрамо да, када правно-теоријски говоримо о еколошком односу, исти можемо посматрати у његовом остварењу наспрам више тачно одређених групних објеката, и то путем вишестраног

(45) Capitant H, *La protection du voisinage et de l'environnement; Travaux de l' Association*, T XXVII, p., 457, 1976.

односа према њима. Такође сам мишљења да се однос према овим групним објектима еколошко-правног третмана може сврстати у две велике целине:

I — Однос према природи уопште и вредностима из ње директно је непосредно произашлима, или с њом најуже повезаним, и

II — Однос према објектима правно-еколошког третмана који у пуном смислу речи јесу продукт људске делатности, као сложеног скупа активности.

Полазећи од поделе на две речене групације, сматрам да можемо говорити понаособ о односу према:

I: 1. природи уопште; 2. рудном благу; 3. шумама; 4. ловном благу; 5. водама и водотоцима; 6. ваздуху; 7. обрадивом земљишту; 8. животињском благу; и

II: 1. предметима опште употребе; 2. отровима и другим опасним материјама; 3. јонизујућем зрачењу; 4. простору грађења а посебно: а) живљења и б) привредне градње; 5. отпацима; 6. саобраћају; и 7. другим појединачним вредностима које је тешко систематизовати. (46) Назовимо их, како је то већ уобичајено у праву: остале вредности. Такође сам мишљења да вредности културне баштине спадају у укупну суму ових вредности, те да их треба посматрати као посебну, издвојену целину. (47) Тиме, и да међународно-правни документи који о овоме говоре, спадају у материју којој посвећујемо пажњу. Основ за овакав приступ налазим управо у документима међународног права, тачније ОУН — УНЕП-а, који културној баштини човечанства посвећују посебну бригу. (48)

Сматрам да се ова систематизација групних објеката у две велике целине, мада је, логично, иста подложна доради, може применити на еколошко право уопште. То значи: како на еколошко право суверених држава, тако и на међународно право животне средине.

Такође сам мишљења да се савремено право, како на нивоу позитивног законодавства суверених држава, тако и међународног права, третирајући свеукупни еколошки однос, мора развијати кроз три међусобно повезана процеса.

Пре свега је у обавези уређења еколошких односа. То значи: изградње уредбеног еколошког права, што значи: *норми уйравног*

(46) Види о томе више: др Владан Јолчић: *Еколошки криминалистеј у йраву и сйварности*, стр. 109 и 110, Београд, 1995.

(47) Који састав заступа и R. J. Dupuy у књизи: *The future of the International Law of the Environment*, види ближе стр. 20.

(48) Па тако, примера ради, сврставају: манастир Студеницу и град Котор, културна блага српског народа на овај списак светске баштине, пружајући им и међународно-правну заштиту, како у миру, тако, посебним нормама, и у рату.

йрава посвећених еколошкој проблематици. Али, да би вредности третиране уредбено-еколошким нормама заживеле, да би биле поштоване, оне морају бити и заштићене. Заштиту им не могу пружити саме норме уређујућег карактера. Потребна је и претња санкцијама за нежељена угрожавања и повреде ових вредности. Дакле, ваља паралелно изграђивати еколошко казнено право као систематизовану целину. Овај се процес до сада одвијао искључиво на нивоу законодавства држава, не и међународне заједнице. Карактерисале су га две фазе: прва, у којој су државе самостално формирале казнено правну заштиту вредности од значаја за животну средину, и друга, у којој су суверене државе, на основу ратификованих конвенција, преузеле обавезу и у своје правне системе уградиле норме намењене заштити елемената животне средине. Али последњих година, у циљу заштите вредности од значаја за животну средину, отпочета је изградња норми казног карактера, у оквиру међународног права, а за које државе ратификатори конвенција које их садрже, сматрају да морају важити и према државама које текстове нису чак ни потписале, а камо ли их ратификовале. Ово морамо имати у виду!

Ваља такође имати на уму, да би адекватан правни третман еколошког односа заживео, потребно је формирати и правне регуле функционисања државног апарата који ће ове норме учинити делом стварности. Значи, ваља у оквиру административно-управног апарата јасно назначити његове делове који ће се бринути за извршавање додељеног му задатка. Говорећи о Југославији морамо имати у виду два међусобно допуњујућа момента: 1) наше нарасле међународно-правне обавезе, и 2) процес друштвено-државних промена који се у СР Југославији одвија задњих година. При том морамо бити свесни чињенице да је еколошки однос глобалан, те да га морамо посматрати у спрези његовог интеракцијског двојства — као међународно-правни, нераскидиво везан за унутарње-правни. С обзиром на овакву његову природу и из ње проистеклу сложеност, јасно је да му морамо прићи разрађеним методским апаратом, полазећи од, колико је то у овим напорима било могуће, јасног дефинисања предмета и циљева.

3. Циљеви развоја еколошког права

Говорећи на самом почетку рада уопште о еколошком праву и његовом сагледавању као интегралног дела свеобухватне правне науке, који заслужује паралелно наставно и научно изучавање, рекли смо, укратко, да циљ који смо себи поставили јесте да на основу сагледавања стварног стања права животне средине СР Југославије, као огледног предмета, у процесу оваплођења, изградимо потребан паралелан а адекватан правно-политички поглед на будуће његово третирање као дела позитивног законодавства, уз

истовремено изучавање као мултидисциплинарног правног предмета. Сматрамо да је то нужност, те да су за то сазрели сви услови.

Када говоримо о правној политици и њеним погледима на поједине саставне делове укупног скупа актуелних норми, морамо имати у виду једновремену јој двострану природу. Да она јесте самостална научна дисциплина али и саставни део политике друштва уопште, најкраће речено: друштва као целине. Њен циљ, управо: разлог постојања, јесте, како то лепо каже Lopez Rey: „реакција против негирања социјалних вредности”. (49) Отуда циљ правне политике јесте ефикасно правно организовање државе. Да би била уистину ефикасна, правна политика сваке земље мора располагати извесним фондом знања о елементима што чине свеукупност постојећих правних односа. Када је о еколошко-правним односима реч, тада ово знање мора бити квалитетно употпуњено сликом регула што га уређују на националном и међународном нивоу, као и логиком њиховог даљњег развоја. Ово је једино могуће остварити предметним изучавањем еколошких односа у њиховој укупности. Дакле, свих оних односа који у бити јесу еколошки а правно регулисани или би требало да су регулисани. То значи и односа дефинисаних нормама управног, међународног, привредног, казненог, те других правних грана. Да би такав, циљно јасно дефинисан, задатак могао да буде остварен, пре свега је потребно формирање методолошког апарата њему уподобљеног. Отуда је следећа фаза наших размишљања управо посвећена методолошкој проблематици.

IV. О МЕТОДИМА ПОТРЕБНИМ ЗА ЦЕЛОВИТО САГЛЕДАВАЊЕ ЕКОЛОШКО-ПРАВНОГ ОДНОСА КАО ПРЕДМЕТА НАУЧНОГ ИЗУЧАВАЊА И ПРАКТИЧКОГ ТРЕТМАНА

1. О усвојеним принципима методолошког приступа

Улазећи у процес формирања предмета еколошко право морамо бити свесни чињенице да остваривање овога циља захтева изградњу методолошког апарата примереног предмету изучавања. При том, шта ће се открити у конкретном научноистраживачком напору, какав ће резултат бити постигнут, пре свега зависи од избора адекватних метода изучавања. Методи, почев од оних за прикупљање чињеница па до метода стварања закључака, морају бити оптимално прилагођени предмету научног напора и циљу који му је постављен.

(49) Парафразирано према: M. Lopez-Rey, *Consideration critique sur la criminologie contemporaine*, *Anales de la Fakulte de droit de Liege*, 1966.

Посматрајући појединачно норме које су уперене ка регулацији еколошких односа, за сваку од њих запазићемо обележја која их разликују од других таквих правних конструкција. Ипак, проучавајући већи њихов број, можемо приметити извесне моменте који су заједнички већини или чак свих еколошким нормама, па и ако посматрамо разнородне правне творевине. Исто тако, наш видик се мења и ако сужавамо или ширимо време или простор посматрања. Поједине карактеристике виђене у првом налету чине се значајним, а када се промене поступци изучавања, тада се истичу неке друге. Сви ти momenti не могу се приметити код посматрања и изучавања норми појединачно, а неки чак и када је ових огроман број, те се, из тог разлога, морају да изучавају као збир. Наравно, не ради се више о простом збиру, већ о новој појави вишег реда. Она има своје посебне карактеристике и законитости понашања. А основни циљ еколошког, као гране правне науке, јесте да, изучавајући их као опредмећену целину, али, то значи: и поједине макро елементе њене структуре, открива логику структурирања и развоја, да би иста пружила ефикасније резултате у заштити елемената као и целине *екос-а*, и то да изучавање непрекидно врши, имајући у виду како друштвено-економске, политичке, технолошке и друге промене које доноси време, захтевају стално преиспитивање формираног научног знања и на бази истога успостављених норми међународног права као и закона суверених држава.

Тема нашег размишљања јесте сагледавање правно регулисаног односа према *екос-у*, посебно они његови елементи актуелни за право СР Југославије. Његово изучавање значи сагледавање сложеног предмета који по својој природи јесте истовремено и комплексна појава али и вишезначни процес смештен у конкретан временски континуум. То значи да се једновремено ради о појави чији саставни делови, али и једна од услова детерминисања и живљења, јесу идеалне творевине: правне норме, али тиме, аутоматски, и остварење њиховог бића у посматраном простору — времену. Дакле, ради се о предмету једновремено идеалне и материјалне природе, који има свој временски ток. То опет значи да се он може и мора изучавати и реформирати у оквиру дијалектичког а такође и историјско-материјалистичког метода као основног теоријско-методолошког концепта, у чијем оквиру своје посебно место имају управо методи правних наука. Ово зато што треба дати одговоре на бројна питања проистекла из самога предмета, а која су првенствено правне природе. Нужност да се током овога процеса користе посебни методи, као на пример: формално-логички и догматички „ни мало не онемогућују дијалектичко схватање права ни употребу дијалектичког метода. Напротив, дијалектика захтева да се такви (посебни — прим. В. Ј.) методи примене да би се сазнала” (50) посматрана појава. Када је о предмету нашег раз-

(50) Радомир Лукић, Методологија права, стр. 19, САНУ, Београд, 1977.

мишљања реч, он се управо овим методима мора посматрати у конкретном простору — времену, да би се утврдило какав јесте у конкретном тренутку, односно, сваком од њих, јер се тек на основу овога може сагледати као развојна а тиме и дијалектичка појава. Отуда је логично прво ући у разматрање метода правних а тек потом друштвених наука, као општих, којима се методски приступ у изучавању предмета за чији се развој залажемо и отвара и затвара.

2. Методи правних наука

Иако је правно-еколошки однос у својој укупности одређен правом као догматском творевином, то ни у ком случају не значи да право, мада по дефиницији, регулатор и заштитник постојећег, а не развојног, не подлеже дијалектичкој логици. Напротив! Најексплицитнији пример томе јесте казненоправна реакција усмерена на еколошке деликте. Реакција која је унутар нашег друштва трпела нормативне промене, како унутар основног, тако и споредног кривичног законодавства, паралелно појави и развоју појединих проблема који су исказивали и еколошку, или примарно еколошку природу. (51) Промене изазване како развојем права, тако и под утицајем обавеза преузетих ратификовањем једног броја међународних конвенција. Самим тим јој се мора признати развојна природа. И то како нормативно-развојна, тако и на пољу примене важећих норми усмерених на заштиту еколошких вредности. Ово нас оријентише ка разматрању врста нормативног метода: нормативно-правном, логичко-нормативном, формално нормативном и материјално-нормативном. Сваки од њих, управо због своје специфичности, примерен је предмету размисљања: потреби и могућностима изучавања и развоја целовите правне заштите еколошких вредности.

Ослањајући се на нормативно-правни метод, ми то чинимо полазећи од свести о томе да правно сагледавање еколошког односа, како на унутарње правном тако и на међународно правном подручју, нити је структурно целовито, нити јасно дефинисане хијерархије норми. Отуда се нормативно-правни метод показује као нужан, управо да бисмо у овом мноштву норми, које тангирају материју еколошког односа, сагледали њихову формалну страну, дакле: њихову правну снагу и међусобни хијерархијски однос. Без њега би то било немогуће, а тиме, ни постављени циљ не би био остварив.

Логичко-нормативни метод се састоји у примењивању одговарајућих логичких закона на правне норме као појединачне ло-

(51) Што, сасвим јасно, треба међусобно разликовати!

гичке творевине, али и на право као систем, при чему се утврђује његова логичка природа и смисаона веза између постојећих делова, њихово јединство, потпуност и кохерентност. Како еколошки однос тангира вредности и с њима повезане односе што су материја унутар више државно-правних система и њихових самосталних конститутивних целина, а може да угрожава или повређује вредности које ови структурни елементи свеукупног права изучавају и третирају као свој предмет, већ њиховом летимичном анализом, јасно је да данас у праву не постоји изграђен целовит и систематизован поглед на ова правна добра и њихов јуристички третман. Управо је то разлог коришћења логичко-нормативног метода. Без њега не би било могуће сагледати свеукупни еколошко-правни однос као друштвену, па тиме ни међународну, позитивно-правно дефинисану појаву.

Формално-нормативни метод потребан нам је ради утврђивања правне снаге аката којима се стварају норме што уређују елементе еколошког односа. Боље речено, јесу ли то: 1) међународни, или 2) текстови позитивног законодавства држава, те, у овом другом случају, ради ли се о законским или подзаконским текстовима, као и, када је о Југославији реч, на ком су нивоу донети: републичком или савезном, те каква је снага самих тих норми? Такође и каква је њихова међусобна хијерархија, како на сваком од ових нивоа, тако и уопште? Добивши одговор на ова питања стичемо основицу за примену материјално-нормативног метода.

Основни задатак материјално-нормативног метода јесте сређивање правних норми обзиром на њихову садржину. Другим речима, стварање правног система. „Наиме, овим се... све норме које регулишу исту врсту правних односа, систематски скупљају у једну скупину, па се од ове скупине, по одређеном реду, који зависи од садржине, сређују у једну целину”. (52) Ова нам омогућује прегледност норми и утврђивање њихових међусобних веза. Значи: лакшу и ефикаснију примену. А то је више него ли пожељно. Нажалост, када је о нашем предмету реч, и као објекту уредбених, (53) а зато и казнено-правних норми, (54) он није до данас третиран иоле целовитим скупом норми. Штавише, прописи који о њему говоре разбацани су у мору закона и подзаконских правних аката донетих

(52) Радомир Лукић, *Методологија права*, стр. 141, САНУ, Београд, 1977.

(53) Користећи израз: *уредбених* желимо да њаме обухватимо норме које дефинишу права и дужности и уређују стања и односе који су од значаја за субјекте права.

(54) Јер, како *Шо* каже *Binding*, да би смо нешто инкриминисали и санкционисали, потребан је правни разлог за то: постојање правне вредности и позитивно правна регулација односа ка њој. Исти став заступају и R. Vouin и J. Le'aute. У вези реченог види ближе: *Droit penal et criminologie*, Paris, 1956.

на свим нивоима. А задатак је „правне науке да... многобројне и у многоме противречне прописе среди, да начини од њих једну логичку... непротивречну целину, систем” (55) који ће заживети у пуној мери. Основни корак у том правцу управо јесте стварање слике реално постојећег у праву.

3. О методима друштвених наука

Прихвативши операциону дефиницију предмета — *еколошког љива*, по којој оно садржи у себи све аспекте унутарње правних и усвојених норми међународно-правно регулисаних односа насталих и у вези с *екос-ом*, јасно је да их морамо посматрати појединачно, али и као скуп. То нас опет води коришћењу не само правних, већ и логичких метода.

Како доступна материја може да омогући доста широк увид у сам предмет, његове саставне елементе и целину, разумљиво је да је погодна за аналитичку обраду. При том ваља ићи ка посматрању већих делова појаве правних односа насталих и у развоју из разлога заштите елемената *екос-а*, као и њиховом сагледавању у целини. Овакав методолошки приступ значи неизбежно коришћење индуктивног метода.

За нас је индуктивни метод од великог значаја. „Сазнајна улога... није само дескриптивна него је и експликативна”. (56) Дескрипција, нарочито квантитативни опис, не може се оштро и строго одвојити од експликације, то јест објашњења суштине онога што чини аспекте правног регулисања односа чији је *ојшћи љрег-меј екос*.

С друге стране могуће је посматрати развој еколошко-правног односа и доводити га у везу с појединим елементима његове структуре и другим чињеницама. То подразумева дедуктивни пут изучавања и доношења закључака. И, мада су ово основни методи друштвених наука подобни предмету и циљу рада: еколошком праву и његовом развоју, нису и не могу бити једини.

Из разлога ваљаног сазнања предмета — *еколошког љива*, потребно је ући и у сагледавање мањег броја примера (57) практичног исказивања еколошко-правног односа. „Ова метода је аналитичка и индуктивна, јер полази од конкретних случајева. Само

(55) Луквић, *ор. сит.* стр. 141.

(56) Др Богдан Шешћ, *Основи мећодологије друшћивених наука*, стр. 109, Научна књига, Београд, 1974.

(57) Тзв. CASE STUDY.

изравно познавање процеса допушта да се о њему говори.” (58) Тек овакав методолошки приступ у изучавању предмета какав је наш, може дати резултате научно валидне. У свом раду ова правила и ми очигледно усвајамо, обзиром да смо се упустили у анализу законодавства што третира материју односа насталих и у вези са животном средином, па тако и конкретних текстова међународног права — управо оних што чине основу правних односа Југославије и међународне заједнице, намењених заштити елемената *екос-а*. Да бисмо то учинили на заиста квалитетан начин, комшлетирајући тиме мозаик предмета за чије се изучавање залажемо, морамо да учинимо још један корак: да презентујемо, у најкраћим могућим цртама, управо оне елементе међународног јавног права од значаја за правилну регулацију шире, или чак глобално, исказаних односа према или поводом *екос-а*. Отуда је то следећа логичка целина нашег рада.

V. О ЕЛЕМЕНТИМА МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА ОД ЗНАЧАЈА ЗА РАЗВОЈ ЕКОЛОШКОГ ПРАВА

1. Уводне напомене

Размишљајући о развоју еколошког права морамо да увидимо како се материја заштите *екос-а* из године у годину све више обогаћује на међународно правном нивоу. Управо због широко, чак глобално испољеног значаја њених елемената. Исказује нам се неопходност уочавања и груписања ових елемената, као и општих принципа међународног права, а да бисмо свој задатак: формирање скице предмета еколошко право, уопште могли на правилан начин да обавимо. Ово нарочито имајући у виду чињеницу да је Југославија до сада потписала преко 140, а ратификовала 51 конвенцију од значаја за еколошко-правно подручје. Тиме их је учинила градивним елементима свог позитивног еколошког законодавства. Штавише, градивним елементима који по простору и значају који заузимају и исказују у позитивном праву, уопште не заостају за нормама формираним од стране скупштина и влада република и Федерације, већ су у многеме утицале на њихово доношење. Отуда је наш задатак да, формирајући скицу предмета еколошко право, приступајући томе задатку мултидисциплинарно, изложимо оне елементе међународног права који су неопходни за постизање постављеног циља, а нарочито полазећи од интереса Југославије.

Међународно јавно право истовремено представља грану правне науке и скуп норми којима је основни — општи предмет

---

(58) Gian Antonio Gilli: *Како се исцражује*, стр. 103, Школска књига, Загреб, 1974.

изучавања и регулације односа с њим везаних, међусобни однос, пре свега држава, (59) као субјеката права. (60) Поседује више грана и њихових одељака, од којих се практично сваки, директно или индиректно, бави неким од проблема од утицаја на животну средину.

Улазећи у материју међународно-правних односа насталих поводом животне средине, треба увек имати на уму и инсистирати на чињеници да се они развијају кроз праксу закључивања међународних уговора, на бази примене општих правних правила, те на основу масовно прихваћених нових правила, формираних управо дотичним правним текстовима. Другим речима, да извори међународног права леже у заједничкој вољи држава, те да сами извори, у формалном смислу, јесу конкретни правни акти кроз које се манифестују правна правила. У правној науци и законодавству Југославије усвајамо принцип да се хијерархијски однос извора формира на бази начела: *Lex specialis derogat legi generali*. За нас је инсистирање на овоме значајно због једног броја специфичних конвенција, обзиром да све конвенције јесу својеврсни *lex specialis*, али да нису *lex specialis* Устава, нити се таквим уопште сматрају у теорији права. Отуда, да текстови дотичних конвенција ратификацијом замењују поједине претходне донете домаће законе, али никада не могу ићи противно Уставу!

2. Међународни уговори као конститутивни елементи еколошког права

Појам међународни уговор, према дефиницији проистеклој из рада Комисије за међународно право ОУН, означава различите врсте постигнуте сагласности воља: споразуме, конвенције, пактове, протоколе и слично. Садржински сви они се могу сврстати у две групе:

1. легислативне — којима се формирају општа правна правила, с циљем стварања норми којима би се на једнообразан и трајан начин регулисали међународни односи, (61) и
2. конкретне — који регулишу какав конкретни случај правног односа. Ради се најчешће о уговорима између два, ређе три субјекта

(59) Или, како то каже Anzillotti, „међународно право регулише реципрочне односе држава.“ Види шире у: Anzillotti D., *Cours de Droit International*, Paris, 1992.

(60) Види ближе: *Правна енциклопедија*, стр. 794, Савремена администрација, Београд, 1989, Др. Смиља Аврамов, др Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Београд, 1993, стр. 1-8.

(61) У ову категорију, примера ради, спада *Дунавска конвенција* из 1948. године.

међународног права, који као такав не обавезује никога до ли саме државе потписнице. (62)

Улазећи у дубљи студијски рад, морамо имати у виду да се међународни уговори такође могу класификовати и према броју уговорних страна, и то на:

1. билатералне,
2. трилатералне, и
3. мултилатералне,

а такође и према просторном домаћају, на:

1. опште,
2. регионалне, и
3. субрегионалне.

Уговори се такође могу међусобно да разликују и по времену формирања, на претходне и потоње, или, како их још називају: сукцесивне. За ово је, поред временског услова потребан још један логички услов: да се односе на исти предмет. Њихово разликовање је у еколошко-правној материји од великог практичког значаја. Ово из једноставног разлога што, уколико каснији уговор закључе исте стране уговорнице, тада, по правилу *lex posterior*, потоњи уговор смењује претходећи. Али ако потоњи уговор нису потписале све оне стране које јесу потписници претходног уговорног текста, тада спрам држава које нови текст нису потписале важе норме претходећег уговора, управо да би област каквог правног односа била регулисана. Ово морамо да имамо у виду код разматрања конвенција које је Југославија потписала и ратификовала, те их тиме учинила градивним елементима еколошког права СР Југославије.

Анализирајући међународне уговоре, могућност њиховог закључивања и формирања садржине, као и њеног домета, ваља поштовати опште усвојено правило, формирано на бази формално-нормативног и материјално-нормативног метода, да између међународних уговора и Повеље ОУН постоји јасан хијерархијски однос, дефинисан чланом 103. Повеље. По њему, када чланица ОУН закључује какав међународни уговор, његове одредбе не могу бити у супротности с одредбама Повеље. Тачније, обавезе проистекле из Повеље испред су оних из међународних уговора, па у случају њихове колизије за уговоре важе одредбе из Повеље. Другим речима, усвајањем члана 103. Повеље ОУН у *еколошко право* уведен је принцип поштовања нормативно хијерархијског метода у

---

(62) Такве је закључивала Југославија као савезна држава али и њене републике чланице.

његовој изградњи и примени. Ово морамо имати у виду, како приликом евентуалног официјелног тумачења неког од уговора које смо ратификовали, тако и приликом будућег закључивања међународно-правног уговора којим би третирали материју *екос-а*.

У развоју позитивног еколошког права СР Југославије — кроз закључивање легислативних уговора, не смемо да испустимо из вида чињеницу да је принцип међународног права да државе, улазећи слободном вољом у међународно-правни однос, управо поштујући слободу формирања правне воље у оквиру опште усвојених правних правила, уколико то желе, могу ставити и резерве на понуђени им текст. Ово из тог разлога што Југославији не морају да одговарају сви понуђени елементи каквог легислативног уговора, већ тек један њихов део. Отуда је упутно да управо само њих уграђујемо у позитивно право животне средине. За овакав приступ постоје правни основи у нормама позитивног права СР Југославије, које омогућава стварање резерви на било који легислативни уговор.

У југословенском праву, полазећи од члана 19. Бечке конвенције о уговорном праву, резервама сматрамо формалне једностране изјаве којима се држава ограђује од извесних одредаба уговора, с тим да је тај део уговора или: 1) уопште не обавезује, или 2) му даје одређен и ограничен смисао. Наглашавамо да институт резерви ваља разликовати од условног прихватања уговора. Код условног прихватања уговора уговорна страна условљава прихватање уговора у целини и без измена текста, али то условљава испуњењем одређеног или одређених услова. (63) Када је реч о уговорима што третирају материју *екос-а*, бројне државе постављају резерве, усмерене најчешће ка себи суседним субјектима, условљавајући своје прихватање уговора каквим од ових других држава позитивним потезом такође усмереним ка елементима *екос-а*. Мишљења смо да би и у развоју еколошког права СР Југославије ваљало овако да се поступа. При том резерве морају бити тачно дефинисане. Оне се не могу ставити једино уколико се ради о документу чијим нормама је могућност резерви изричито искључена. Тада држава, што значи и СРЈ, може или: а) да приступи, или б) не приступи међународном уговору. Друге опције не постоје. Такође се мора да има на уму правило да, и уколико резерве нису формиране, уговор самим потписивањем не ступа аутоматски на снагу. За ово је потребно испуњење још једног услова: *ратификовање*. Изузетно, уколико су опуномоћени представници за то изричито и правоваљано овлашћени, а сам текст међународног уговора то предвиђа као могућност, тада ће се чином потписивања уговор сматрати ратификован од стране државе која

(63) Види ближе члан 19. Бечке конвенције о уговорном праву.

је на овај начин овластила своје представнике. Када је реч о конвенцијама и њиховим анексима, што тангирају или превасходно уређују еколошку материју, Југославија до данас није ни за један од поменутих докумената дала такво овлашћење својим представницима. Самим тим иако су представници Југославије потписали преко 140 ових конвенција, све оне нису постале део нашег позитивног еколошког права, већ само 51 ратификована. А ово се често губи из вида. Штавише, иако су потписане, све поменуте конвенције не морају ни да буду ратификоване. Тежину овога принципа у изградњи еколошког права Југославије не смемо да губимо из вида.

По опште усвојеним начелима међународног јавног права држава има суверено право да одбије ратификацију, иако су уговор потписали њени овлашћени представници. Наиме, институт ратификације у савременим државно-правним системима заснован је на идеји демократског остваривања власти, посебно разрађеној, када је реч о међународном јавном праву, унутар нормативистичке теорије. (64) То значи да га не ратификују иста она лица која су потписала међународни уговор, већ друга, одговорна демосу, по принципима изборног законодавства земље приступнице. Ратификатори могу бити, у начелу, владе суверених држава као целина, или парламент. У Југославији су до наших дана, по основу различитих закона о ратификацији, примењивана оба ова принципа, чак и паралелно све до доношења Закона о закључивању и извршавању међународних уговора, из 1978. (65) Тиме су они текстови који јесу ратификовани постали не само легални елементи позитивног еколошког права Југославије, већ су то легитимно постали, што им даје пуну правну тежину.

Тежећи и даљем легитимном развоју еколошког права СР Југославије дужни смо да упутимо упозорење на могуће препреке које му се формирају управо на пољу међународно-правних односа. Уочавамо да се у развоју, међународног јавног права отвара ново поглавље појавом таквих конвенција, као што је она о заштити озонског омотача, (66) којима се и државама које, иако нису ратификовале, чак ни потписале дотичне конвенције, натурају извесне обавезе под претњом санкција. Сматрамо да ће најразвијеније државе тежити да ових текстова временом буде све више, те да ово морамо да узмемо у обзир у нашим међународно-правним активностима. Оне оваквом приступу налазе и теоријско оправдање у радовима својих правника. Међу њима значајно место заузима

(64) Види ближе: Kelsen Hans, *Principles of International Law*, p. 314.

(65) Види ближе: *Закон о закључивању и извршавању међународних уговора*, „Службени лист СФРЈ”, бр. 55/1978.

(66) Види ближе: *Закон о ратификацији Бечке конвенције о заштити озонског омотача*, „Службени лист СФРЈ”, „Међународни уговори”, бр. 1/1990.

амерички аутор Jessup. Он сматра да постоји само једно универзално и транснационално право које регулише односе и физичких и правних лица, укључивши државе и међународне организације, па тако и све аспекте еколошко-правног односа. Џесупово гледиште данас је раширено међу америчким теоретичарима и у администрацији, што је очито управо из америчких иницијатива код формирања Бечке конвенције о заштити озонског омотача. На овом ступњу развоја међународног права такве се иницијативе могу да схвате једино као покушаји легализације теорије ограниченог суверенитета, са којом се Југославија никада није слагала. Разлог је јасан. Суверенитет у пракси другима ограничавају и овим правним путем то легализују само најмоћније државе. Оне саме уистину остају и даље субјекти у потпуности слободних воља. Мислим да даљи коментар овоме није потребан.

Ово се коси са принципима нормативистичке теорије, какву је зачео Келсен, па и његовим монистичким учењем, данас широко прихваћеним од суверених држава. По њему су норме права суверених држава потчињене међународном праву као вишем и „стапају се у њега”, полазећи од уговора и обичајног права, управо формираних слободном вољом држава, а не наметањем. (67)

Монизам, како га схвата Kelsen, заснован је на прирампидалности правних норми — логичкој хијерархији по којој масу норми, суверених држава, најнижег хијерархијског нивоа надвисују оне нешто мање бројне и вишег нивоа, па тако до врха, који је сачињен од норми међународног права. За разлику од њега Jessup сматра да постоји само једно универзално и транснационално право које регулише односе и физичких и правних лица, укључивши државе и међународне организације.

Келсеново учење присутно је и у одредбама позитивног права Југославије. *По нашем праву ратификација, као акт исказивања слободне воље државе ка међународној заједници, је обавезна.* Без ње се потписани текст не може да сматра саставним делом позитивног законодавства Југославије. Па и ако регулише неки од аспеката односа са животном средином. Према, од Југославије прихваћеном, дуалистичком схватању (68) државе јесу обавезне ка нормама међународног права, само зато што су као суверене на то пристале, те их тиме уградиле у скуп норми позитивног еколошког права, хијерархијски изнад осталих, са изузетком уставних норми. Ово зато што је управо Уставом установљена могућност ратифи-

(67) Kelsen Hans, *op. cit.*, стр. 314.

(68) Тако видљивом из члана 210. Устава СФРЈ и сада важећег члана 16. Устава СР Југославије из 1992.

кације. (69) Држава ратификатор овим чином врши својеврсну аутолимитацију свога суверенитета. Али аутолимитацију таквога карактера да се од ње (70) увек може да одустане. За нас је уочавање овога момента и његова уградња у позитивно еколошко право од битног значаја. Њиме СР Југославија јасно одбија монистичко сагледавање међународних уговора, што значи да за њу и норме њеног правног система јесу важећи само они који су ратификовани, (71) те само до оног момента до кога суверена воља Југославије то прихвата.

За нас је од изузетног значаја да нагласимо како је ово, истовремено нормативистичко и дуалистичко схватање, уграђено и у Бечку конвенцију о уговорном праву, (72) основни документ савременог међународног јавног права који регулише општа правила закључивања међународних уговора, као и њихове важности и примене, па тако и у области еколошког права. Зато погледајмо њене основне принципе, обзиром да је Југославија увек инсистирала на њиховој примени у међународно-правној регулацији еколошких односа.

Према Бечкој конвенцији међународни уговор јесте споразум закључен у писменој форми, између држава, а регулисан, међународним правом (члан 2., став 1.а Конвенције). Може бити сачињен у различитим, од страна уговорница назначеним формама, и то: 1) уговора уопште, 2) протокола, 3) споразума, 4) конвенције, као и 5) анекса уз неки од наведених облика докумената.

Конвенција у свом тексту садржи норме које регулишу:

1. правила закључивања дотичне конвенције,
2. ступања на снагу исте,
3. закључивања и ступања на снагу евентуалних анекса,
4. норме о поштовању,
5. примени и
6. тумачењу одредби садржаних у реченом тексту,
7. учињењу могућих измена одредби конвенције,
8. ништавости,
9. гашењу, и
10. обустављању примене конвенције,
11. депозитарима,

---

(69) Уставно инаугурисање посматраног правног принципа ваља разликовати од његове разраде, то јест регулације, коју чине закони о ратификацији.

(70) Види ближе теорију аутолимитације.

(71) Ово јасно дефинише друга алинеја члана 16. Устава СР Југославије из 1992.

(72) Од 23. марта 1969. године, ратификована од стране СФРЈ 1972. — види ближе: „Службени лист СФРЈ”, одељак „Међународни уговори;” бр. 30/1972.

12. саопштењима везаним за конвенцију,
13. исправкама и њиховом уношењу у текст, као и
14. регистравању конвенције.

Као што се из изнетих елемената види, конвенције уистину јесу формално склопљени легислативни међународни уговори, обзиром да се поменути елементима успостављају општа правила важећа за све државе, под условом да их правоваљано прихвате. Правоваљаност условљавају, поред одредби Бечке конвенције и важеће норме које регулишу прихватање посматране материје унутар правног система државе потписнице или приступнице.

Када је о еколошком праву СР Југославије реч, очито је да су ови, обавезни структурни елементи конвенција, за њега од изузетног значаја. Већ је из самог њиховог списка јасно да норме о: ступању на снагу, поштовању и могућим изменама конвенције, директно утичу на структуру и садржину норми еколошког права СР Југославије. Исто тако и норме о промени и гашењу, обзиром да се њима јасно регулише и питање реструктурирања националног еколошког права, настало одустајањем од конвенције, или пак њеним потпуним гашењем на, међународном плану.

Размишљајући о еколошком праву и његовом развоју, с аспекта Југославије, ваља нам да разјаснимо још неке незаобилазне моменте везане за међународно право.

За све категорије међународних уговора, који непосредно или посредно третирају еколошку материју заједничка је црта да представљају градивне елементе међународног права. Управо зато јер се њима регулишу међународни односи. Својим умножавањем и третирањем све разноврснијих односа доприносе развоју и стварању нових грана међународног права: поморског, међународног права коришћења биолошких ресурса, вода, (73) заштите ваздуха, (74) заштите биљног и животињског света.

Како се број међународних уговора и конвенција које третирају, као свој искључиви предмет, однос спрам: 1) ваздуха, 2) воде, 3) биљног и 4) животињског света, намножио, то је њима лако наћи заједнички именитељ: да третирају елементе животне средине. Обзиром да у регулацији ових односа користе исте правне методе и

---

(73) Види ближе: Конвенција о риболову, Лондон, 1964; Конвенција о риболову у Северном Атлантику, Лондон, 1967; Конвенција о рибарењу и заштити еколошких богатстава Балтичког мора и Белтова, Гдањск, 1973; Конвенција о заштити Средоземног мора од загађивања, Барселона, 1976; Конвенција ОУН о праву мора, Монтего Беј, 1982. и друге.

(74) Конвенција о заштити озонског омотача; Конвенција о заштити ваздуха од прекограничног загађивања; Уговор о забрани експеримената са нуклеарним оружјем у атмосфери, космосу и под водом, из 1963.

принципе, то је јасно да се ради о новој — грани међународног јавног права у развоју: међународном еколошком праву (International Ecology Law), или, како га још зову, међународном праву животне средине (International Environmental Law). Јасно, оно се развија сагласно принципима који важе за све гране међународног јавног права. При том и у његовом сагледавању постоје два већ поменућа теоријска и с њима повезана практичка приступа: монистички и дуалистички.

Субјекти међународног јавног права, па тако и међународног еколошког права, пре свега су државе. Отуда су по најпре оне одговорне за непоштовање преузетих обавеза. С друге стране то значи да је њихов задатак да обавезе из потписаних и ратификованих текстова пре свих оне спроводе у живот. Уколико самом конвенцијом ово питање није изричито регулисано, из опште усвојених принципа произилази да држава ратификатор самостално уређује питања са овим везана — одређује орган или органе који се старају о спровођењу конвенције, начин њиховог рада по овим питањима, као и међусобну сарадњу, ако их је два или више. То истовремено значи да се по овим питањима не дозвољава правни вакум. А он је код многих конвенција, које је Југославија ратификовала, присутан из разлога честих промена надлежности, уредбама Савезне и републичких влада. Ову мањкавост позитивног права животне средине СР Југославије ваља имати у виду и тежити њеном кориговању. То неће бити лак задатак из једноставног разлога што ратификоване конвенције (75) покривају гро аспеката еколошко-правног односа, те на тај начин тангирају бројна добра животне средине.

Друга категорија, конвенције у којима је изричито наглашено ко ће у држави потписници (ратификатору) бити задужен за њено спровођење у живот, у позитивном еколошком праву Југославије доста је реда. Такође, при том, мада се норме ових текстова чине крутим, оне нам ипак у овоме дају изванредан степен слободе. Наиме, реч је о томе да дотичне конвенције, када говоре о државама потписницама, праве разлику између унитарних и сложених држава, те назначавају које од норми (обавеза) морају бити у надлежности централне власти сложених држава. Оне, колико је нама

---

(75) Види ближе: др Владан Јолчић и Гордана Милићевић, *Анализа ратификованих међународних уговора у области заштите животне средине и других међународних уговора у овој области за које ће СР Југославија покренути поступак закључивања*, Савезно министарство за животну средину — Билтен бр. 5/1994. (посебан тематски број), стр. 137-170, као и *Преглед ратификованих међународних уговора у области животне средине*, Еколошка бр. 1/1994. — YU ISSN 0354-3285, стр. 37-38, Београд, а посебно: др Владан Јолчић, Гордана Милићевић, *Животна средина и међународни уговори од значаја за Савезну Републику Југославију*, стр. 27-76.

познато, при томе не одређују који од делова апарата централне власти мора те задатке да преузме у надлежност. Ово одређују саме државе ратификатори, те тако и Југославија, законским актом о ратификацији. Обавеза сложене државе, исказана нормама такве конвенције, испољава се само диспозитивним лоцирањем задужења у третирању појединих конкретних питања односа према животној средини, на централном државном нивоу, као и обавезивањем на промтно обавештавање депозитара о чињеници коме су ове обавезе додељене у надлежност. Иако је Југославија ратификовала Бечку конвенцију о уговорном праву и друге с овим питањем повезане, морамо да нагласимо како у Закону о закључивању и извршавању међународних уговора ово питање није детаљније регулисано! Ово представља пропуст у изградњи позитивног законодавства. Мишљења смо да би морао да буде хитно отклоњен. То је значајно из једноставног разлога јер је Југославија до сада ратификовала неколико оваквих конвенција које третирају еколошку материју, али није довршила формирање скупа норми које омогућавају да исте уистину постану део важећег и примењивог законодавства.

VI. О ПОТРЕБНИМ ФИНАЛНИМ КОРАЦИМА ЗА УСПОСТАВЉАЊЕ ЕКОЛОШКОГ ПРАВА КАО СТРУКТУРНОГ ЕЛЕМЕНТА ПОЗИТИВНОГ ЗАКОНОДАВСТВА СР ЈУГОСЛАВИЈЕ

Уколико усвојимо у раду предложену логику одређења еколошког права као предмета и избор метода његовог целовитог третмана, то нас неизоставно води обавези сагледавања основне логике којом се свеукупно позитивно право Југославије води у свом животу и развоју. Она је сасвим јасна. Оријентисана је пре свега на човека, његове слободе и права. Слободе и права изражена у тој мери да другоме не чине сметњу или штету. (76) У најновије време, развојем етичких схватања, како сметњу или штету човеку као постојећем, тако ни будућим генерацијама. А то је и срж еколошко-правне идеје. Отуда, оријентишући се на потребу систематизације, реконструкције и допуне еколошких норми нашега позитивног законодавства, морамо стартовати управо од ове, и у важећем уставу исказане премисе.

Имајући у виду да је Савезна Република Југославија „суверена држава заснована на равноправности грађана”, (77) уз пуно

(76) Стојановић др Зоран, *Границе, могућности и легитимности кривично-равне заштите*, стр. 5. Савремена администрација, Београд, 1987.

(77) Чл. 1. Устава СРЈ.

поштовање људских слобода и права, при чему су „слободе и права човека и грађанина... ограничени једнаким слободама и правима других”, (78) те да се „слободе и права човека и грађанина остварују... а дужности испуњавају на основу Устава, (79) уважавајући да „свако има право на једнаку заштиту својих права” (80) као и да су „сви... пред законом једнаки”, (81) полазећи од основног, уставом прокламованог права човека „на здраву животну средину” (82) и дужности државе „да се стара о здравој животној средини”, (83) усвајајући принцип да „СР Југославија у доброј мери испуњава обавезе које произилазе из међународних уговора у којима је она страна уговорница,” као и да су „међународни уговори који су потврђени и објављени у складу са уставом и општеприхваћена правила међународног права саставни део унутрашњег правног поретка”, (84) Уставом је прописано да „Савезна Република Југославија доноси и извршава савезне законе... у областима слобода, права и дужности човека и грађанина утврђених овим уставом”, (85) а посебно „одговорности и санкција за повреду слобода, права и дужности човека и грађанина,” при чему и основа заштите животне средине. (86)

Штитићи једнако, у његовој укупности, сваком човеку и грађанину основно право на здраву животну средину, Савезна Република Југославија, морала би да, кроз посебно донет Закон о животној средини и из њега извирућих правних текстова, продубљену пажњу поклања: „заштити живота и здравља људи од заразних болести које угрожавају целу земљу, заштити животиња од заразних болести, заштити биља од болести и штеточина, заштити од јонизујућих зрачења, отровних, запаљивих, експлозивних, радиоактивних и других опасних материја” (87) и другим питањима од значаја за заштиту права човека и грађанина на здраву животну средину. Тиме би био успостављен основни од елемената правно-еколошке тријаде: систематизовано уредбено еколошко право.

Како смо досадашњим током размишљања упућени, уколико се буду поштовале уставне одреднице као и принципи правне науке, у циљу будуће квалитетније заштите животне средине, једнако

(78) Чл. 9. Устава СРЈ.

(79) Чл. 67. Устава СРЈ.

(80) Чл. 26. Устава СРЈ.

(81) Чл. 20. алинеја 2.

(82) Устав СРЈ чл. 52. 1. алинеја.

(83) Устав СРЈ чл. 52. 3. алинеја.

(84) Чл. 16. Устава СРЈ.

(85) Устав СРЈ 1. алинеја чл. 77.

(86) Устав СРЈ 4. алинеја чл. 77.

(87) Устав СРЈ ст. 8. чл. 77.

намењене сваком човеку унутар Југославије, а ефикасније и спрам спољног фактора, законодавац ће морати да се упусти у још два неопходна а паралелна процеса.

Пре свега, да би вредности третиране нормама што уређују еколошки однос заживеле, да би биле поштоване, оне морају бити и заштићене. Заштиту им не могу пружити саме норме уредбеног карактера. Потребна је и претња санкцијама за нежељена угрожавања и повреде ових вредности. Дакле, ваља паралелно изграђивати *еколошко казнено љраво* као систематизовану целину. Јасно, целину лоцирану на нивоу Југославије, јер само она јесте уистину суверена држава. Тек овим законодавно-политичким потезом може бити избегнут низ до сада, од републичких законодаваца, почињених грешака.

Да би оба ова елемента правно-еколошке тријаде заиста деловала потребан је механизам њиховог заживљавања. Такав апарат који ће их учинити делом стварности. Значи, ваља у оквиру административно-управног апарата остварити део што ће се бринути за извршавање овог задатка, а за то је опет потребан скуп норми. Назовимо их, условно, *нормама еколошког уљравног љрава*. Сврха њиховог формирања јесте правно успостављање и регулација овог апарата, било као засебног, или пак у оквиру рада већ постојећих облика администрације. Но, за који год од напред изложених концепата да се одределимо, морамо, поштујући нормативно-правни метод, апарат хијерархијски да организујемо, од федералног нивоа на ниже. Једино таквом шемом организације и субординације исти може ефикасно да делује. Тек остварујући сва три предочена задатка, на плану позитивног права суверене државе, можемо пружити ефикасну подршку процесу заштите и унапређивања животне средине. Управо се у пружању помоћи њиховом остваривању састоји основна улога правне науке и законодавства на еколошком подручју уопште.

Акцептирајући до сада речено, вратимо се сада актуелном практичком питању политике развоја еколошког права у СР Југославији. Мишљења смо да је једино правно основано данашње мноштво несистематизованих законских и подзаконских текстова, код којих се уочавају две врсте грешака: а) међусобна преклапања, и б) непокривеност многих аспеката еколошког односа, заменити систематизованом и кохерентном целином. Отуда, да би речени задатак био квалитетно извршен, ваља паралелно ићи на развој еколошког права као дела целовите правне науке. Ово неизбежно захтева да се еколошко право непрекидно изучава и као предмет прати на нивоу универзитета. Тиме се стиче интелектуална грађа толико потребна у непрекидном процесу изградње јединственог и систематизованог еколошког законодавства. Систематизованог уп-

раво оном логиком коју смо предлагали на претходним страницама нашег рада. Базираног на каквом основном федералном еколошком закону формираном као *lex generalis* и из њега извирућег мноштва *lex specialis* што третирају каква уже одредива питања, те тиме доприносе заштити свеукупног екоса. Шта више, сматрамо да су за то већ сазрели сви услови, те да ово једино можемо да учинимо кроз доношење Закона о животној средини, на нивоу Федерације, у будуће на њему заснивајући посебне правне текстове, који ће продубљену пажњу поклањати питањима за која ће нам тек наступајуће време да исказе јесу ли од значаја за заштиту права човека и грађанина на здраву животну средину.

Завршавајући своје излагање о потреби развоја еколошког права и као предмета, унутар Правног факултета, морам да нагласим како су нам већ врло блиски и последњи недостајући елементи за уобличавање заиста комплетне грађе предмета о коме смо говорили. Реч је о елементима који ће бити уграђени у Закон о животној средини СР Југославије. Његова изградња била је интензивна нарочито последње три године. Радећи на њему по позиву Владе СРЈ — Министарства за животну средину и Министарства за развој, науку и технологију, трудили смо се да у Преднацрт Закона о животној средини СР Југославије, (88) и сам Нацрт Закона о животној средини СР Југославије, (89) припремајући га за управо текућу процедуру тзв. „усаглашавања” с републикама, уградимо оне принципе и елементе о којима смо у овом раду тако детаљно говорили. Отуда, излажући идеју посматрања еколошког права као предмета, мишљења смо да би било позитивно изложити кроки структуре самог Нацрта. Нарочито имајући у виду да је у такозваном „међуресорском усаглашавању” министарстава Владе СРЈ добило зелено светло.

Закон који ће на федералном нивоу успоставити недостајуће елементе у правном третману *екос*-а замислили смо као структуру коју чини седам поглавља: I — ОСНОВНЕ ОДРЕДБЕ; II — ОСНОВНЕ ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ; III — ОДГОВОРНОСТ ЗА ШТЕТУ; IV — НАДЗОР; V — ОВЛАШЋЕЊА ЗА ДОНОШЕЊЕ ПРОПИСА; VI — КАЗНЕНЕ ОДРЕДБЕ и VII — ПРЕЛАЗНЕ И ЗАВРШНЕ ОДРЕДБЕ.

Унутар основних одредби дефинишу се могућност и средства остварења човековог права на „живот и развој у здравој животној средини”. (90) Такође су дати општи принципи које потом разрађује свако од поглавља.

(88) Види ближе: *Билџен бр. 5 — Посебан њемајски број*, стр. 87-137, 1994.

(89) Види ближе: *Нацрт Закона о животној средини СР Југославије*, Архив Министарства за развој, науку и животну средину СР Југославије, март 1995.

(90) Члан 1. Нацрта.

II. глава дефинише:

— мере заштите животне средине:

1) превентивне мере; 2) планирање и процену утицаја на животну средину; 3) јединствене нормативе; 4) лимите ограничења и контроле у заштити животне средине; 5) санационе мере; и 6) развојне мере;

— инструменте заштите животне средине:

1) јединствене економске инструменте; 2) јединствени информациони систем; 3) мониторинг; катастре; 4) јавност података; и 5) институционално организовање.

III. глава обрађује питања одговорности за штету нанету објектима заштићеним овим, као и другим савезним еколошко-правним творевинама.

IV. разрађује питања надзора у поштовању савезних норми и извршавању обавеза које из њих следе.

У V. глави су јасно дефинисана овлашћења савезног министра задуженог за еколошка питања.

Изложену структуру осмислили смо поштујући уставно-правне принципе као и обавезе преузете ратификацијом великог броја међународно-правних докумената што тангирају материју заштите животне средине, руководећи се идејом да Савезна Република Југославија мора овај текст да донесе као основни закон намењен заштити животне средине, истовремено на савезном нивоу регулишући свеукупност еколошког односа бројним томе намењеним *lex specialis*, а који начин једино и може да пружи ефикасну заштиту овоме заједничком добру садашњих и будућих генерација.

Тиме ће еколошко-правни однос добити значајне а сада недостајуће регуле, а вредности животне средине бити практично потпуно заштићене. Но, да би ова, формална, прерасла у реалну заштиту, потребно је прећи још пар корака. Пре свега нам ваља подизати еколошку свест. И друго, развијајући право животне средине, морамо га преселити из радних соба научника и законписача у амфитеатре факултета. Морамо да упознамо студенте права, биологије, шумарства, геологије и других струка с основама еколошког права животне средине, како оним елементима садржаним у међународном праву, тако и нашем — југословенском, не заобилазећи ни један од групних објеката сложеног правног односа о коме смо говорили. Тек на тај начин формираћемо и учинити присутним потребно нам знање за уистину квалитетну регулацију и остваривање стално развијајућег еколошко-правног односа.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. Anzillotti D.: *Cours de Droit International*: Paris, 1992.
2. Аврамов др Смиља, Крећа др Миленко: *Међународно јавно право*; Београд 1993.
3. Бечка конвенција о уговорном праву, од 23. марта 1969. године, ратификована од стране СФРЈ 1972. г. — види ближе: „Службени лист СФРЈ,” одељак „Међународни уговори;” бр. 30/1972.
4. Билтен бр. 5 — *Посебан ѿемајски број*; стр. 87-137; 1994.
5. Blecher Sammel: A Overview of International Environmental regulation; *Ecology Law Quarterly*, No 1/1972; p. 1-90;
6. *Bundesgesetzblatt*; T. I. N. 147; S 3574-3582;
7. Capitant H.: *La protection du voisinage et de l'environnement: Travaux de l'Association*. Т ННVII; P. 457; 1976.
8. Цигој др Стојан: *Правна заштитна околине у вези коришћења нуклеарне енергије*; *Гледишта* бр. 7-8/1970.
9. Декрет Председника Републике Италије No 32 од 15 априла 1971.
10. Desraux M.: *Droit de l' environnement*; p. XII; 1980.
11. Desraux: *Droit de l' environnement*; 1980. P. 12.
12. *Developpement et environnement — theme V*; материјал конвенције Уједињених нација посвећене човековој околини, одржаној у Стокхолму 1972. године.
13. Dose dr Ulrich, чији чланак посвећен овом проблему; „*Заштита вода и пречишћавање отпадних вода у СР Немачкој*,” је пренео и часопис *Комуна* у бр. 1/1972. године.
14. Дунавска конвенција, из 1948. године.
15. Dupuy R. J.: *The future of the International Law of the Environment*,
16. *Ecology Law Quarterly*; Boalt Hall School of Law, University of California at Berkeley (ISSN 0046-1121).
17. *Environmental Science and Technology*, No. 9; Year 1981.;
18. Enzensberger Hans Magnus: *Критика ѿолошчке екологије*; *Марксизам у свету*; бр. 9/1974.
19. Gian Antonio Gilli: *Како се истражује*; стр. 103; изд. Школска књига; Загреб 1974.
20. Giullemo J. Cano: *Trends in International Environmental Law with Particular Reference to the Western Hemisphere*, p. 401. и 402. књиге: „The Future of the International Law of the Environment,” Hague Academy of International Law and United Nations University, Hague, 1984.
21. Heikel: *Historia Naturae*.
22. Јаковљев В. Н.: *Изградња еколошког права* и др. В. В. Петров: *Концепција еколошког права*, Округли сто Московског универзитета, „*Концепција еколошког права*.” О реченоме види ближе: *Весник Московског универзитета* бр. 5/1987, нарочито стр. 42-45. и 34-39.

23. Јолџић др Владан и Милићевић Гордана: *Преглед раишификованих међународних уговора у обласији заштитије живоиине средине*, Екологија бр. 1/1994. — YU ISSN 0354-3285; стр. 37-38. Београд.
24. Јолџић др Владан и Милићевић Гордана: *Анализа раишификованих међународних уговора у обласији заштитије живоиине средине и других међународних уговора у овој обласији за које ће СР Југославија покретуи постоуиак закључивања*, Савезно министарство за животну средину — Билтен бр. 5/1994 (посебан тематски број), стр. 137-170.
25. Јолџић др Владан и Милићевић Гордана: *Живоиина средина и међународни уговори од значаја за Савезну Рейублику Југославију*; Београд 1995.
26. Јолџић др Владан и Милићевић Гордана: *Усиавно иравне основе заштитије живоиине средине у Савезној реиублици Југославији, Савезно министарство за науку, развој и живоиину средину, Београд, 1995.*
27. Јолџић др Владан: *Еколошки криминалиштеи у ираву и стиварносии*; ИКСИ; Београд, 1995.
28. Јолџић Владан: *О поишреби развоја еколошког ирава као гране иравне науке и јединсивеног дела позишивно гирава Југославије* — пленарно предавање на научном скупу САНУ: „Улога науке у заштитији и унаи-ређивању живоиине средине у СР Србији,” одржано 17. V 1988.
29. Јолџић др Владан: *Улога иравне науке и законодавстива у заштитији и унаи-ређивању живоиине средине*; Уставност и законитост; бр. 2/1990.
30. Jonson Tautenberg Jonson: *The International Law — Some Basic Viewpoints*; у књизи The Future of the International Law of the Environment; p. 233-237; Hague Academy of International Law and United Nations University; Hague 1984.
31. Kelsen Hans: *Principles of International Law.*
32. Конвенција о рибарењу и заштити еколошких богатстава Балтичког мора и Белтова — Градњск, 1973.
33. Конвенција о риболову — Лондон, 1964.
34. Конвенција о риболову у Северном Атлантику — Лондон, 1967.
35. Конвенција о заштити озонског омотача.
36. Конвенција о заштити Средоземног мора од загађивања — Барселона 1976, Конвенција ОУН о праву мора — Монтего Беј, 1982.
37. Конвенција о заштити ваздуха од прекограничног загађивања.
38. Lamarck: *La technique de protection de l' environnement*; p. 772-789; Oxford, 1977.
39. Лукић Радомир: *Меишогологија ирава*, САНУ, Београд, 1977.
40. Lopez-Rey M.: *Consideration critique sur la criminologie contemporaine*, " Anales de la Fakulte de droit de Liege, 1966.
41. Medows: *Границе раста*, Загреб, 1974.
42. Нацрт Закона о животној средини СР Југославије; Архив Министарства за развој, науку и животну средину СР Југославије, март 1995.
43. Основни закон Савезне Републике Немачке, редакција од 18. марта 1971.
44. *Parcs naturels et nationaux d'Europe*; N55; 1977.
45. Paure J.: *Les parcs naturels regionaux en France*, Grenoble, 1979.

46. Пелеш др Момчило: *Међународна сарадња у области заштитне животне средине; Човек, друштво, животна средина*; САНУ, Београд 1981.
47. Поповић др Славољуб: Правни аспект односа енергетике и заштите човекове средине, *Renewable Energy Sources*, Опатија, 1990.
48. Поповић др Славољуб: *О праву заштитне животне средине или о еколошком праву*; *Зборник Правног факултета у Новом Саду*, 1980.
49. Поповић др Славољуб: *Заштитна вода и ваздуха од загађивања*; Стручна књига, Београд, 1975.
50. Правна енциклопедија; Савремена администрација, Београд, 1989.
51. Publ. L. 91-190; 83 Stat. 852; Codified at 42 U. S. C 4331.
52. Расправе; Свеска XII; стр. 103, SAZU, Љубљана; 1981.
53. Стојановић др Зоран, *Границе, могућности и легитимности кривично-правне заштите*, стр. 5. Савремена администрација, Београд, 1987.
54. Шахназаров: *Куда иде човечество?*, Москва, 1985.
55. Шапошњиков Л. К.: *La protection de la nature et les nationaux dans le monde*; Documentacion Francais; N 3223; p. 4, 1975.
56. Шеших др Богдан: *Основи методологије друштвених наука*; p. 109, Научна књига, Београд, 1974.
57. The International Webster New Encyclopedic Dictionary of the English Language; The English Institute of America; Chicago; Tabor House; New York; 1973.
58. Timms Noel: *The Principles of Casework*; у „Social Casework;” Routledge and Kegan Paul; London, 1964.
59. Транин Александар Александрович: *Охрана окружујуће средине: проблеми развоја буржоаског права*; Академија наука СССР; 1987, стр. 83.
60. Уговор о забрани експеримената са нуклеарним оружјем у атмосфери, космосу и под водом, из 1963.
61. Устав Републике Грчке из 1975.
62. Устав СФРЈ из 1963.
63. Устав СФРЈ из 1974.
64. Устав СРЈ.
65. Устав Швајцарске из 1974, редакција из 1976.
66. Vouin R., J. Le'aute J.: *Droit penal et criminologie*; Paris, 1956.
67. Закон о ратификацији Бечке конвенције о заштити озонског омотача; „Службени лист СФРЈ” — Међународни уговори; бр. 1/1990.
68. Закон о закључивању и извршавању међународних уговора; „Службени лист СФРЈ” бр. 55/1978.
69. Закон о заштити животне средине, краљевине Шведске, из 1969.

Dr. Vladan Joldžić

*Research Associate at the Institute for Criminological and
Sociological Research*

ECOLOGY LAW — NECESSITY AND POSSIBILITIES OF ITS STUDYING

Summary

In his work, the author deals with the basic questions relative to the possibilities of the establishment of the environmental law as the constituent part of the science of law and legislation in force, the legal approach to the environmental protection issues, the determination of the subject of the environmental law, the possibility of development of the systematized ecological-legal protection, the outline of its basic goals, the defining of the complex methodological apparatus, the elements of the international law which are significant for the development of the environmental law, with special view to its development in the FR Yugoslavia, and by relying on the aforementioned elements, presents his overall view regarding the minimal number of steps to the establishment of the subject of ECOLOGY — ENVIRONMENTAL LAW. Herein are also included the steps to the build-up of a comprehensive, based on the positive law, environmental protection at the FR Yugoslavia level.

Key words: *Environmental law. — Environmental law subject. — Environmental law methods. — Environmental law goals. — International law elements of the environmental law. — Domestic law elements of the environmental law. — Environmental law systematics. — Development possibilities.*

Dr Vladan Joldžić

*maître de recherche à l'Institut des recherches en criminologie et en
sociologie de Belgrade*

DROIT DE L'ENVIRONNEMENT — NECESSITE ET POSSIBILITES DE SON ETUDE

Résumé

L'auteur traite les points essentiels concernant les possibilités de création d'un droit d'environnement en tant que partie intégrante de la science juridique et de la législation en vigueur:

— besoin d'une approche juridique de la matière de la protection de l'environnement,

— détermination de l'objet du droit de l'environnement, possibilité de développement d'une protection systématisée écologique et juridique,

— détermination de ses objectifs fondamentaux,

— définition d'un appareil méthodologique complexe,

— éléments du droit international importants pour le développement du droit de l'environnement, avec un aperçu spécial concernant son développement en RF de Yougoslavie.

En se basant sur les éléments précités l'auteur offre sa vision sur l'ensemble des mesures minimales à prendre pour établir la matière: Droit écologique — droit de l'environnement. Il propose également les mesures à prendre dans l'établissement de la protection globale de l'environnement au niveau de la RF de Yougoslavie, basée sur la législation en vigueur.

Mots clés: *Droit de l'environnement — objet du droit de l'environnement — méthode du droit de l'environnement — objectifs du droit de l'environnement — éléments juridiques internationaux du droit de l'environnement — éléments juridiques internes du droit de l'environnement — systématisation du droit de l'environnement — possibilités de développement*